

A TÜRELEMRŐL AVAGY PÁRBESZÉD AZ UDVARI EMBEREK ÉLETÉRŐL¹

Beszélgetők:

Paolo Rosello és Marco Mont'Albano

Paolo: Jó szerencsém vezérelt Milánóba, Messer Marco, és hasznomra válik, hogy idejöttem, mivel Kegyelmed társaságát élvezhetem.

Marco: Én addig vissza nem megyek, míg a dicső fejedelem udvarát figyelmesen meg nem szemlélem.

Paolo: Ugyan mi készíti arra, hogy olyan mélyrehatóan tanulmányozza az udvari emberek életét, mintha Kegyelmed is udvari ember akarna lenni?

Marco: Ez valóban nem áll szándékomban, de bizonytalanságban sem akarom hagyni, ezért elmondom, hogy most van lehetőségem annak átgondolására, mi is az az egyedüli gyógyír, amely elviselhetővé teszi ezt a nyomorúságos életet.

Paolo: Úgy véli tehát, hogy az udvari emberek élete, amit én eddig túlzottan vidámnak hittem, sokkal inkább nyomorúságos és nyomasztó?

Marco: Így van, mégpedig több okból is.

Paolo: Most, más elfoglaltságunk nem lévén, örömmre szolgálna, ha részletesebb érvelését hallhatnám.

Marco: Megvallom, ha arra kellene tanácsot adnom, ki is lenne alkalmas az udvari életre, homlokomat ráncolva, zavart pillantással azt mondanám: „Óvakodj barátom attól, hogy dicső tanulmányaid szellemével ellentétes útra lépj, mert olyan szövevényes labirintust alkotó zátonyok közé jutsz, ahonnan csak nagy erőfeszítéssel kerülhetsz ki, és az is félő, hogy mint a szirének csábítását követő ember te sem éred meg öreg napjaidat.” A lélek – melyet a hízelgések, a királyi udvarra oly jellemző csalóka, édes remények csábítanak, és becsvágya fogva tart –, legtöbbször nem tud megszabadulni onnan, vagy azokhoz válik hasonlóvá, akik véletlenül, vagy a maguk jószántából a lótuszevőkhoz² kerültek, és miután ettek a lótuszfa gyümölcséből, annak édessége miatt megfeledkeznek saját otthonukról.

Paolo: Most látom csak, mennyire üldözi a sors azokat, akik az udvarban kénytelenek élni. De folytassa, kérem!

Marco: Odüsszeusz (mint Homérosz meséli) nem tudott volna megszabadulni a varázslónő kezeiből, ha Merkur nem ruházta volna fel kivételes tulajdonságokkal. Az udvari életben mindenkinek ehhez hasonlókat kellene elsajátítania, ügyelve arra, hogy ne kerüljön csapdába, és hogy a látványos hízelgések – szerencsétlenségére – ne ejtsék rabul, hiú remények ne csapják be, becsvágya ne űzzön csúfot belőle.

Paolo: Biztosra veszem, hogy sokan anyagi és erkölcsi hasznot húznak e szolgálatból, hisz saját bőrükön tapasztalhatják, hogyan kell emberek között élni.

Marco: Kegyelmed azt mondja „sokan”, ám azok inkább kevesen vannak, akik nem hagyják ott a fogukat. Ami az említett haszon erkölcsi oldalát illeti, úgy vélem, nem vall tiszta jellemre, ha mind szavainkkal, mind tetteinkkel becsapjuk társunkat, s úgy teszünk, mintha szeretnénk, közben halálosan gyűlöljük, annyiszor öltünk hamis arcot, ahányszor emberrel találkozunk, és végül, hogy őszinték sohasem lehetünk, mert a természet törvényével dacolva felesküdtünk az igazság ellen.

Paolo: Elismerem, hogy az udvari életben valóban megesnek ilyen kellemtelenségek, mégsem bánnám, ha kipróbálhatnám, csak hogy tudjam, mitől óvakodjam.

Marco: Én inkább attól félek, nehogy velem is megtörténjen annak a költőnek az esete, akit a görögök „távolból fontolgotó”-nak neveztek, s aki megrémülve a Cerberust maga után vonszoló és a pokolból fölemelkedő Herkules jövetelétől, megelegedett a puszta látvánnyal, majd visszahúzódott odujába; egy másikat azonban, aki merészebb volt, és közelebb óvakodott, kíváncsisága megbüntette. Sokkal hasznosabb hát a távolból üdvözölni azt, akit veszélyesnek ítélünk, mint a kezei közé kerülni.

Paolo: Időnkből kitelik, hogy végére járjunk elmékedéseinknek; és most, ha már belefogtunk, nem mondom le arról, hogy megismerjem a véleményét.

Marco: Magam tapasztaltam, hogy ha a sors csábításainak engedek, tanulmányaim komoly kárt szenvednek; nem értek tehát egyet azokkal, akik a vidámság hamis látszatába burkolodzó, ám valójában csak a nyomorúságos balsorsot földidéző királyi általásokat sokra becsülik és szórakoztatónak tartják. De vesd le ezt az álarcot és – ó, istenem – meglátod, hogy amit látszólag a szerencse fialt; és amit eleinte könnyednek és szerencsésnek véltél, az nyomasztó és szerencsétlen. Az udvari ember emészti magát, hogy nem ért be fáradozásainak gyümölcse, noha már reménnyel kecsegtetett; egy másik panaszkodik a nélkülözések vagy más számtalan gyötirelem miatt, amelyeket csak nehezen tudna összeszámolni az emberi nyomorúságot sirató Hégésziász.³

Paolo: Kegyelmed olyan pontosan festette le ezt a nyomorúságos életemet, hogy már azt sem tudom, hogyan beszéljek rá bárkit is arra, hogy az udvarral megbarátkozzon. Mégis, azok számára, akik már ott vannak és azoknak is, akik semmiképpen sem akarnak onnan kívül maradni, szeretném, ha juttatnál valamilyen gyógyírt, hogy ha majd bajba kerülnek, enyhíteni tudjanak nyomorúságukon.

Marco: A sorscsapások elleni gyógyír olyan, mint a kegyetlen sors, Neptun horgonya, vagyis: meg kell keményíteni a lelket, hogy szikár és győzhetetlen legyen, és fel kell készülni mindenre, ami csak jöhet. Ez kiváló gyógyír azok számára, akik nyomorult sorsra jutottak, mélyre taszítottak és szűkölködnek. Ha valamilyen isteni csoda folytán megláthatnánk az udvari élet igazi arcát, nagyon meggyűlölnénk. A bölcs Hésiodosz azt mondja, hogy Juppiter okosan cselekedett, amikor megfosztotta hangjuktól a sorscsapásokat, mert így kedvükre, váratlanul telepedhetnek az emberi fajra.

Paolo: Valóban, rendkívül bölcs szentencia, mert ha a sorscsapások az első pillanatban megmondanák: „mi sok bajt és kellemtelenséget hozunk rád”, senki nem tárná fel a lelkét, bármilyen ostoba és buta is.

Marco: Az udvari emberek nagyon hasonlítanak a fagyhalált szenvedőkhöz, akik minél jobban fáznak, annál kevésbé érzik az egyre inkább közelgő halált. De ha jobban meggondoljuk, megértjük, hogy az udvari sikerek olyanok, mint a Platon tükrébe zárt dolgok, melyeknek ha hátat fordítunk, és szemünket kinyitjuk, majd újra becsukjuk, csak az árnyékát látjuk, de nem tudjuk kitapintani magukat a dolgokat.

Paolo: Végülis hová menekülhetnek azok, akiket annyi baj sújtott?

Marco: Ahhoz a nagyon is szükséges erényhez, minden sorscsapás megédesítőjéhez, amit türelemnek nevezünk. Egyedül ez a gyógyír minden szenvedésre, fájdalomra és betegségre. Ezzel tudunk minden balszerencsén győzedelmeskedni, csak ez figyelmezteti lelkünket, hogy óvakodjon az ártalmas dolgoktól, s a költő soraiban találjon vigaszt:

„Ne hagyd, hogy a sorscsapások legyőzzenek,
Hanem állj ki ellenük emelt fővel,
Bárhova is vezessen jó sorsod.”

A türelem kapcsán kapott itt helyt Caecilius⁴ passzusa, akit a szirének sohasem tudtak elcsábítani sem énekükkel, sem hízelgéseikkel.

Paolo: Ez egy kedves, bár titkokkal teli mondas, de folytassa!

Marco: Mesélnek még csodás természetű fákról, amelyek a Perzsa-tenegnél nőnek, só mardossa őket, elhanyagoltnak látszanak és terméketlennek, amint gyökereikkel a sziklába kapaszkodnak. De ha a tenger újra elér hozzájuk, ellenállnak a vadul csapkodó, sőt őket beborító hullámoknak. Ebből nyilvánvaló, hogy a hullámok kegyetlensége táplálja a fákat. E természetből vett példa érvelésünkre is alkalmazható: vagyis minél kegyetlenebb arcát mutatja a sors, annál bátrabban kell szembeszállnunk vele, és egyenes lélekkel kell állnunk csapásait. Az emberi élet nagyon hasonlít ahhoz a küzdőpályához, vagy nevezhetjük akár küzdőtérnek is, ahol az ifjak edzenek. Itt mindenkinek fel kell készülnie arra, hogy kivédje az ellenfél valamennyi ütését, kezével, lábával fenntartsa magát, hogy folytathassa, vagy kikerülhesse a harcot. A magukat nagyra tartó emberek megvetik a nagyfülű baglyot, amely meghallva a ló jövetelét, elmenekül; mennyivel dicsőségesebb megküzdzeni az ellenséggel, mint elmenekülni, és mennyivel nemezebb vállalkozás harcba szállni a sorssal, mint szemrehányást téve meghátrálni.

Paolo: Erről jut eszembe az az eléggé sohasem dicsérhető mondas, amely szerint nagy vállalkozásokba kezdeni és nagy sorscsapásokat kiállni rómaiakhoz méltó dolog.

Marco: Valóban emlékezetes mondas, és [nem] csak a rómaiakra alkalmazható. A lakedaimoniak nem hízelgéssel, hanem veréssel próbálták meg fiaik türelmét, mint ahogy a franciák a Renoval⁵, a sas a nappal, a pszilloszok⁶ a kígyókkal tették. Az athéniak isteneikhez imádkoztak támogatásért, hogy gyakrabban arassanak győzelmet a lakedaimoniakon; de bármilyen pazar és kifinomult áldozatokat mutattak is be, a lakedaimoniak szónoklatai és fegyelmezett életmódja kedvezőbb volt az isteneknek. A türelem olyan erény, amellyel mindkét nyelv⁷ illusztris emlékei ékesítik magukat. Ez az erény tette halhatatlanná az athéni Künegeiroszt⁸, a római Glaucus Aciliust, vagy emlékeztetheték Regulusra,⁹ Sevólára, Mutiusra,¹⁰ Pompeiusra¹¹ és a többiekre, akik valamennyien a türelem erényével voltak felvértezve. Ez büntette Kambüészst¹² dühéért, és jellemezte Trazaszpesz bölcsességét, akinek a fiát oly kegyetlenül meggyilkolták. Ez teszi ért-

hetővé a fiatal nő bölcsességét és erejét dühöngő férjével szemben, aki az apja koponyájából itatta. Ez az erény különösen uralkodóknak ajánlott. Ez tette nyilvánvalóvá a császár katonáinak legyőzhetetlen bátorságát, akiknek szemére vetették, hogy lapsanával¹³ éltek; e növényvel hosszabbították meg Duradzo ostromát, mivel az ostromlottak bőségesen el voltak látva utánpótlással.

Paolo: Ide illene Publius szentenciája azokhoz, akik hagyják, hogy a türelmetlenség győzedelmeskedjék rajtuk: a türelem, ha meg vagyunk sértve, dühvé változik.

Marco: Mennyivel jobb lenne megváltoztatni e mondást így: a többször megsértett kitartó türelem erényt és dicsőséget szül. A régmúlt dolgokat is föl idézhetjük: Kalliszthenész¹⁴ bukását sem más, mint a türelmetlenség okozta. Amikor Sándorhoz küldte, Arisztotelész arra intette, hogy ritkán és kellemetesen szóljon a király előtt, és alkalmazkodjon annak a szokásaihoz, akinek hatalmában állt élet és halál felett rendelkezni. De ő inkább merev arccal és szigorú tekintettel korholta Sándort; majd az oroszlánok közé vetve elszenvedte a rosszul megtanult filozófia gyötrelmeit. Mennyivel jobban jár, ha tapsolt volna neki, ahogy a közönség szokott a táncosoknak. A szenátus bölcsen feláldozta Angerona istennőt Voluptas¹⁵ oltárán, jelezve, hogy a felhőtlen gyönyör türelemből születik. Azt mondják, hogy a farkas, ha elkeseredetten üldözik, leharapja fogával a farka végét, mert tudja, hogy az a szerelmi varázslatokhoz szükséges. A természete figyelmezteti, hogy inkább azt a néhány hitvány szőrzsálat veszítse el, mint veszélybe sodorja az életét. El kell fogadni Hermia Magneta¹⁶ tanácsát, aki – amikor Mitridatész háborújában vett részt – lemondott a magistrátusságról nagy ellensége javára, mivel azt magánál alkalmasabbnak ítélte a hadvezetésre, majd száműzetésbe vonult. Nem sokban tér el ettől Publius Cornelius Rufinus¹⁷ [esete], aki a legnagyobb méltóságot Fabricius Lucinusra¹⁸ hagyta, mivel (ahogy mondogatta) inkább akart mindenétől megfosztva lenni, mint megvásárolt.

Paolo: Ez az erényről folytatott sok beszéd eltér a tárgytól...

Marco: Nem azért akartam ennyire elmélyedni a türelemről szóló érveléseimben, hogy az okítással és a fent említett példákkal csupán annak az udvari embernek az életét fessesem le, aki mindig úgy járul a fejedelem elé, hogy tudja, annak reggeli vágyai estére megváltoznak. A szellemes költő, ezt felismerve, Jupitert sokakaratú istennek nevezte. És ahogy két ember nem egyforma, úgy a fejedelmek is különböző természetűek, és véleményük is gyakran változó. Ezért aztán minél nehezebb a kedvükre tenni, annál dicsérhetőbb az, akinek ez sikerül az udvarban. Én Teramenészt¹⁹ szoktam idézni, akit az athéniaiak „csizmának” hívtak, mert jól tudott helyezkedni az Athénban lévő két ellenséges párt között; s ezt a bölcs Szolón olyan jól utánozta, hogy hazájában az egyik nagy viszálykodás során sikerült semlegesnek mutatkoznia. Plutarkhosz meséli, hogy törvényeiben büntetést rótt ki azokra, akik a népgyűlésen nem álltak egyértelműen az egyik oldalra. Ahogyan a hiéna és a polip magára veszi környezete színét, hogy így meneküljön meg azoktól, akik meg akarják fogni, vagy a kaméleon, minden négy lábú állat közül a legravaszabb, az időjárás szerint változtatja a színét, vagy ahogyan a galamb Arcefia, úgy Próteusz²⁰ is különféle alakot vett fel, vagy mint Plautus házasságkötője, különféle szörnyek képében jelent meg. Ahogy a költő mondja: „miért is nem vagyok olyan félnék, hogy mindenre megrettenjek”.

Paolo: Ha a Kegyelmed oly sok erénye és jó erkölce nem indítana arra, hogy tiszteljem, bizony megrónám ezért a kevésbé férfias és nem is filozófikus eszmefuttatásért. De folytassa csak tovább, hogy világossá váljon az érvelés.

Marco: Bár én magam is úgy vélem, hogy beszédem inkább talpnyaló embernek való, aki (ahogy a közmondás tartja) az elefánthoz énekel²¹, én magam is nagy különbséget teszek a bölcs ember (akiről majd szólni kívánok) és a talpnyaló között. Ez utóbbi anélkül, hogy belső kényszer hajtaná, hamis hízelgésekkel közeledik másokhoz, becsapja őket; míg amaz (mint nevezik) diomédész²² szűkségtől vezérelve az időkhöz alkalmazkodik, hol távolodva, hol közelítve, ahogy az alkalom kívánja. Ennius²³ – Geminius Servilius²⁴ személyében – ide illően festi le ezt:

„Nyájas, hű, szelíd, bőbeszédű ember
A sajátjával megelégedve, boldog és bölcs,
Ki azt mondja, ami gyönyörködtet,
Ugyanakkor előnyös, kevés szóval.
Csak azért, nehogy mások rossz néven vegyék.”

Ez az érvelés vezette a természet titkaiban jártas egyiptomiakat, hogy a türelem szimbólumának (amely türelemről beszélgetésünket kezdtük) a hiéna bundáját tegyék meg, amely az embereket legyőzhetetlenné teszi; emlékezetes dolgokat mesélnek erről a bundáról: a párduc, bundáját [a hiénához] közelítve, elhullajtja a szőrét.²⁵

Hozzánk az méltó, hogy mint a pálmafa, amely súlynak ellenáll, és mint a felborzolt szőrű sebzett macska, mi is férfiasan harcoljunk. Tapasztalatból mondom, hogy kevésbé fáj az embereknek a rájuk mért csapás, ha visszatartják lélegzetüket. Joggal mondtuk tehát, hogy az ellenézés és a türelem enyhít minden fájdalmat.

Paolo: Mintha olvastam volna egy ehhez a beszédhez illő szentenciát: „megszabadul a gyötrődéstől, aki könnyen viseli el”.

Marco: Olyan mondas ez, amelyet állandóan szem előtt kell tartani. Ezzel kapcsolatosan emlílik Szókrateszről²⁶ azt az esetet, amelyet mindenki lelkében el kellene plántálni. Mikor Alkibiádész²⁷ azon csodálkozott, hogy milyen lelki nyugalommal viseli el felesége, Xanthippé sértéseit, ezt hallotta tőle: „Ha megbüntetem a feleségemet, jobbá válik, ha nem büntetem meg, én leszek jobb, ami sokkal hasznosabb nekem. Ne csodálkozz tehát, ha tűrök, és nem büntetem meg.” A gimnoszofisták²⁸ oly fontosnak tartják a lélek ezen erényét, hogy addig senkit nem vesznek fel a kollégiumukba, amíg nem adta bizonyosságát annak, hogy módfelett türelmes. Dícsérendő és soha nem feledhető a rómaiak azon mondása, mely szerint Fabius²⁹ pusztá türelmével szelídítette meg Hannibált, amikor figyelemre sem méltatva a ráaggatott hamis vádak, amelyek őt báránynak, kétkedőnek, félnéknek és gyávának nevezték, elsőként tette nyilvánvalóvá, hogyan lehet legyőzni Hannibált. Méltán mondtuk tehát, hogy a türelem szilárdította meg a Római Birodalmat, stabilá és dicsőségessé téve. De miért is bonyolódom ilyen szövevényes dolgokba, mintha csak [a türelem] nem lenne minden erény magva, és az egész filozófia kezdete. Ugyan milyen vállalkozást is lehetne az emberi életben türelem nélkül véghezvinni? Ez a bölcsesség eredete, olyan, mint az erő kovása vagy eszköze. Mi illik jobban a szerénységhez, vagy mi rokon ezzel? Mi egyezik meg leginkább a hűséggel, vagy milyen biztosabb alapja van ennek, mint a tü-

relem? Hogyan tud a türelmetlen ember feldúltan is kitartó maradni? Hogyan tud titkot tartani? Ugyan mi is lehet tökéletes ezen erény nélkül? Ahogy az orvosok néhány gyógyszerrel segítenek a vajúdo nőknön, úgy az erény sem hagyja elenyészni az emberek tettét, de idő előtt megszületni sem. Ez az erény (mint mondtuk) alkalmazkodik az időhöz, hol jóságosnak, hol szigorúnak mutatkozik.

Paolo: Szeretném még világosabban megérteni ennek a türelemnek a használatát, mivel eddig néha úgy láttam, hogy csupán a lélek hitványsága az, amit türelemnek nevezünk.

Marco: Éppen erre akartam rátérni. Tudja meg, hogy a türelem nem mindig a lélek szigorában nyilvánul meg, hanem néha lemondásban és fejhajtásban. Valerius Maximus³⁰ mondja: „Az erős lélek olykor meghajlik a hasznos előtt, és aláveti magát a szerencse forgandóságának, hiszen aki nem a biztos, hanem a lát-szatra szép tanácsot követi, az a maga romlását idézi elő.” Ha valójában nem így lenne, az ókoriak – még a nagyra becsült bölcsek között is néhányan – nem tettek volna úgy, mint a legyőzhetetlen Herkules, Juppiter fia, aki Omphalé³¹ mellett ült és gyapjút szőtt. Van, aki azt írta, hogy [Omphale] betörte [Herkules] fejét figyelmeztetésül, hogy tanuljon meg jobban szólni, s bölcsessége a maga részéről nem kifogásolta ezt, minthogy jutalmul a boldogságot kínálták fel neki.

Nem tudom viszont dicsérni azokat a parazitákat, akik hajgják, hogy megvásárolják s arcul köpjék őket, és eltűnnek ezernyi sértést és számtalan gyalázatot, csak hogy utána teletömhessék magukat jó étellel, és hogy tengernyi szívacs módjára teleszívhassák magukat itallal, mert ezek nem érdemlik meg a türelmes elnevezést. Elmondom még, hogy senki ne keresse az alkalmat, hogy próbára tegye a türelmét (ezzel vagy a felhőket hívja ki, mint Ceyx³², vagy – amint az a Kerkop-szoknak³³ előre megjósoltatott –, olyanba köt bele, akinek a bátorsága megbünteti a merészségét); lelki nagyságunkat, anélkül, hogy ezt az erényt mutogatni akar-nánk, igazán elegendő akkor bizonyítani, amikor a szükség arra rákényszerít. A bölcs Euripidész szavaival: a szükség vezeti valamennyi dolgot felfelé az isteni okhoz, akár akarjuk, akár nem; igazán az a bölcs ember, aki spontán módon követi a szükségszerűt.

Paolo: Szeretném megismerni a türelem általános szabályát.

Marco: Jogos ez a kérés, ezért röviden elmondom. Használtassák a türelem orvossága mindenütt, ahol csak úgy látszik, hogy használata kívánatos. Ez teszi a dolgokat édesebbé, miként (továbbra is hasonlatokkal élve) a régiek esetében tette ezt az aszalt szőlő vagy a mazsola. Epiktétosz,³⁴ amikor rövid szentenciákkal akarta megérteni filozófiája lényegét, azt mondta; „Tartsd magad távol és tőrj”. Mintha ebben állna a boldog élet minden tudománya. Van, aki azt hiszi, hogy Pitagorasz a később közmondássá vált szentenciájával, hogy „lépj előre a jobb lábaddal, és mosd meg a bal” azt [a távolságtartást, vagyis türelmet] próbálta kifejezni, amely lemos minden szennyet és illetlenséget. Ezzel erősítsük lelkünk jobbik felét. Vérted hát föl magad ezzel a vélekedéssel, és így megerősö-dve, nyelvünkön és szívünkben Szókratész szentenciájával, amely így hangzik: „mivel az isteneknek úgy tetszik, Anütosz és Melétosz megölhetnek, de meg nem sérthetnek.”³⁵ Mint a költő mondja:

Türelemmel győzessék le a sors.

Eszembe jut most egy mese, amelyet gyakran hallottam apámtól; e mesét ő is az öregapjától ismerte. Így hangzik (ha jól emlékszem): akkoriban mindig nagy

becsben tartották az Erőt, amely Jupitert segítette a Gigászok elleni harcban; de a Sorsnak időközben kijárt a rangosabb hely, és azt hiszem, amikor meghallotta, hogy az Erőt az erények közé sorolták, irigységtől hajtva hevesen gyűlölni kezdte, és megragadott minden alkalmat, hogy bosszantsa. Isten pedig megengedte a borzalmas Balsorsnak, hogy bárhol is volt az Erő, ártson hatalmának. A Balsors nagyon szeretett volna már a végére járni a dolognak, mert természeténél fogva rendkívül hajlamos volt arra, hogy ártson, nem lévén senkire tekintettel. Mivel mindketten a harcmezőn voltak, hevesen összezsaptak. A Balsors karjai közé szorította az Erőt, és ide-oda lökdösve megpróbálta földre kényszeríteni; de mivel látta, hogy minden fáradozása hiábavaló, csaláshoz folyamodott, megpróbálta becsapni. Miután az Erő ezt észrevette, lévén hogy nagy testű nő volt, a Balsorsra vetette magát, s földre nyomta úgy, hogy a Balsors teljesen összetört, és összeverte, szinte félholtan érte meg a párbaj végét. A harc nem volt könnyű, nem is tartott rövid ideig, sőt hosszasan harcoltak, sok izzadsággal, amelyet Pallasz – az összes istennő közül a legbölcsebb – egy aranytálban gyűjtött össze, és égi port keverve hozzá, egy rendkívül kemény szobrot készített belőle, és égi kenőccsel bekenve az embereknek adta. A halandók türelemnek nevezik ezt, a halhatatlanok stenagmiának, vagyis szűkösségnek, nyomorúságnak. Ez a Türelem születése után azon kezdett gondolkodni, vajon az apját vagy az anyját kell-e követnie. Végül arra a következtetésre jutott, hogy az apai erőt, a Balsorsot utánozza; miután erre rájött, kezdte szorgalmasan követni őt.

Különösen a fejedelmi udvarokban látható ez a vad küzdelem, ahol a Szerencse, közelről szemlélve a harcot, fegyvert nyújt a Balsorsnak, örömét lelve abban, hogy meggyötörve látja a Türelmet, ivadéka iránt táplált régi gyűlöleténél fogva. Gondolom, ezért kiáltott fel így a költő:

„Ó Sors, mily irigyen és gőgösen
Mutatkozol meg bátor emberekkel szemben.
És milyen igaztalanul osztogatod mindig
A jutalmakat, miket a jóknak kellene adnod.”

Ehhez hasonló erényes mesékkel szokott volt apám felkészíteni arra, hogy elviseljem a sors csapásait, és én hozzá hasonlóan bebizonyítom, hogy a türelem minden balsors közepette egyedülálló gyógyír, ami különösen az udvari életben kívánatos, ha nem akarja az ember egy pillanat alatt elveszíteni nem egyszerűen az udvarban eltöltött hosszú idő fáradozásait – még mielőtt az udvari ember elérí hön óhajtott célját –, hanem a sok fáradozást, a rengeteg színelést, a végtelen sok reménykedést, és – ami még rosszabb – ha nem akarja mérhetetlenül gyötrelmes munkával magára vonni ura gyűlöletét.

Paolo: Gyakran megesik, hogy sokan hosszas ott tartózkodás után sem tudnak magukkal hozni mást az udvarból, ahol megöregedtek, mint megvetendő gyalázatot vagy életük veszélyeztetését, ha egyáltalán kikerülnek e nagy tűzvészből.

Marco: Ha bárki is azt akarja, hogy oly nagy szolgálásnak ilyen nyomorult vége legyen, nézzen körül jól, és meg fogja látni, mindez azért történt meg vele, mert nem tartotta maga mellett a türelmet, amely arra szolgál, hogy megkönnyítse a fejedelmi udvarból való távozást. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy megfigyelhetjük bárki arcát, és meg fogjuk látni az udvari emberekén a lélek érzelmeit, azt, hogy ezek az udvari emberek búbanatosak, vagy nagyon eltérnek attól, amit külső képük mutat.

Paolo: E beszélgetés után nagyon szeretném saját szememmel látni, mennyire szükséges ezeknek az elégedetleneknek a türelem, és azután térjünk vissza szállásunkra.

Fordította: Vigh Éva

Jegyzetek

1. Az értekezés eredeti olasz címe: *Dialogo de la vita de' cortegiani intitolato la patientia*. E párbeszéd Lucio Paolo Rosello *Due dialoghi*-jének második részeként jelent meg 1549-ben Velencében. A fordítás a mű ezen első (és tudomásom szerint egyetlen) kiadása alapján készült, mely a Vatikáni Könyvtár Capponi VI. 194. int. 2. jelzete alatt olvasható.
2. lótszuevők: az a nép, amely szívesen fogadta Odüsszeuszt és társait. Megkínálták őket azzal a gyümölcsrel, amellyel ők maguk is éltek: e gyümölcs varázsereje folytán elveszi az emberek emlékezetét. Odüsszeusz társai, akik ettek a lótszuevő gyümölcséből, nem kívántak többé hazatérni.
3. Hégesziasz eposzköltő az ie. VII. századból, a *Küприя* című eposz szerzője.
4. Caecilius Statius (ie. 230 körül–168) latin komédiaszerző, felszabadított gall rabszolga volt.
5. Reno: a Pó mellékfolyója (és a Rajna olasz fordítása is egyben). A szerző valószínűleg a franciák 1494-es itáliai betörésére utal, amely véget vetett a közel négy évtizedes békés időszaknak.
6. pszilloszok: az ókor híres kígyóbűvölői.
7. mindkét nyelv: a görög és a latin kultúra és történelem nagyjai
8. Künegeirosz a marathoni csata (ie. 490) egyik hőse, hősi halottja.
9. Marcus Atilius Regulus consul, ie. 267-ben és 256-ban harcolt a karthagóiak ellen, Afrikában fogságba esett. Rómába küldték fogolycseré és békekötés kieszközlése végett, ő a szenátusban a karthagói javaslatok elutasítását kérte. Ezután ígéretét betartva önként visszatért Karthagóba, ahol megkínózták és megölték.
10. Sevola, Mucius: a szerző bizonyára tévedett, amikor Mucius Scaevolát Sevola, Muciusként tüntette fel. Mint ismeretes, Mucius Scaevola ie. 507-ben Porsenna etruszk király előtt tűzbe tartotta jobb kezét, bizonyítva ezzel a rómaiak férfias bátorságát.
11. Pompeius (ie. 106–48) római hadvezér és államférfi.
12. Kambüész perzsa király (ie. VI. század), Egyiptom meghódítója.
13. lapsana: Európában honos, vadon is termő növény
14. Kalliszthenész (ie. 370–327) történetíró, Arisztotelésszel érkezett a makedón udvarba, s kivégzéséig ott élt.
15. Angerona és Voluptas: valószínűleg etruszk eredetű istenségek. Angeronát Voluptas oltárán áldozták fel az új év „kiengesztelése” végett. A reneszánsz kor ikonológiai értekezéseiben is előfordulnak. G. C. Capaccio *Delle imprese* (Napoli, 1592) című értekezésében az alábbi interpretáció olvasható: „volt a rómaiaknak két istenségük, egyiket Angeroniának, másikat Volupianak hívták; az elsőt Languoribusnak is nevezték, míg a másikat Voluptaténak, és kölcsönösen feláldozták egymást, azt akarva ezzel kifejezésre juttatni, hogy az öröm mindig ürességgel keveredik és fordítva...” (id. mű p. 45.)

16. Helyesen: Hermiasz Magnétész az 1. mithridatészi háború (ie. 87–84) előtt Sypylos melletti Magnésia egyik politikai pártjának vezetője. Mithridatész ostroma árnyékában meg-egyezik az ellenpárttal az összefogásról és arról, hogy valamelyikük önként száműzetésbe vonul.
17. Publius Cornelius Rufinus (ie. III. sz.) római politikus. Ie. 276-ban kiűzik a szenátusból, mert – valószínűleg – gazdagságával kérkedett.
18. Fabricius Lucinus (ie. IV–III. sz.) római politikai vezető. A késői köztársaság korában a megvesztegethetetlenséget és az egyszerű életvitelt jelképezte.
19. Theramenész (ie. V. sz.) athéni arisztokrata politikus, aki ie. 411-ben oligarchikus államcsínyt vezetett a kormányzat ellen.
20. Próteosz: tengeristen, Poszeidon fia, bármilyen alakot fel tudott venni, változékonyabb volt, mint maga a tenger.
21. elefánthoz énekel: Az Arisztotelésztől, Pliniustól származó vélekedés szerint az elefánt jóindulatú, segítőkész állat. A reneszánsz ikonológiai értelmezés szerint a jószágos, alattvalói javát szolgáló fejedelmet gyakran ábrázolták elefánt képében, akihez alattvalói mindig bátran fordulhatnak segítségért.
22. Diomédész: a trójai háború rendíthetetlen hőse.
23. Quintus Ennius (ie. 239–160) latin költő, drámaköltő. Fő műve az *Annales*, amelyben Róma történetét meséli el az alapítástól saját koráig.
24. Geminus Servilius előkelő római államférfi, Ennius kortársa és pártfogója.
25. Cesare Ripa *Iconológiájában* (első kiadás: 1596) a következőket olvashatjuk; a *Kevesebb erő legyőzni a nagyobbat* című fejezetben: „a régiek ezt kifejezve, a hiéna bundáját festették le, közelében a párduc bundájával. Abból a tapasztalatból indultak ki, hogy a két teljesen különböző természetű két szőrt egymás mellé téve, a hiéna tökonosra a párduc bundáját... (Ripa, *La novissima Iconologia*, Padova, 1625. p. 258–59)
26. Szókratész (ie. 470–399), görög filozófus. Felesége közismerten nehéz természetű, házsártos asszony volt.
27. Alkibiádzes ie. V. sz., athéni politikus, hadvezér a peloponnészoszi háború egyik jelentős alakja.
28. gimnoszofisták: indus aszkéták, meztelenül erdőben éltek, gyümölcscsel táplálkoztak, a természet tiszteletének szentelték magukat, önmaguk elégetésével vetettek véget életüknek. Mivel általános megbecsülésnek örvendtek, Nagy Sándor érdeklődött irántuk, innen származnak a róluk szóló híradások.
29. Fábius Maximus (ie. ?–203) római patricius, a második pun háborúban játszott jelentős szerepet. Halogató taktikájával, kerülve a nyílt összecsapást, kifárasztotta Hannibál seregét.
30. Valerius Maximus (isz. I. század) római történetrő.
31. Omphalé görög mitológiai alak, lydiai (lüd) királyné, akit Héraklesz szeretett. Héraklesz – aki az *apothéosis* (a földi szenvedéseket felvállaló hős) példája – Omphalé rabságában nő ruhába öltözött, s így szőtt a nő lábainál egy önmaga legyőzését követelő szolgálatban.
32. Ceyx, ld. Ovidius: *Átváltozások*, XI. 266–748, Luafer fia, Alcyone férje.
33. Kerkópszok, ld. Ovidius, *Átváltozások*, XIV. 88. (kisázsiai nép, akiket Zeusz majomná változtatott. Két, név szerint is ismert testvér (Szillosz és Triballosz) lerohanták az alvó Hérakleszt, aki azonban könnyűszerrel legyőzte őket. A Kerkópszok viszont olyan jókedvre derítették a hőst groteszk viselkedésükkel, hogy az elengedte őket.
34. Epiktétosz (isz. kb. 55–kb. 135) sztoikus filozófus
35. Szókratész Védőbeszédének magyar fordításában ez így hangzik: „kivégtettek, nem annyira nekem ártotok vele, mint magatoknak, mert nekem ugyan nem árthat sem Melétosz, sem Anütosz”. A Védőbeszédben Melétosz és Anütosz Szókratész vádlói voltak.